

ŞIPKA KUMANDANI SÜLEYMAN HÜSNÜ PAŞA'NIN MENFA HAYATINA DAİR BAZI VESİKALAR

Prof. İ. H. UZUNÇARŞILI

T. T. K. Üyesi, Balıkesir Milletvekili

Kısa hal tercümesi:

Sultan Abdülaziz'in hal'i sırasında Askerî mektepler nâzırı bulunarak hal' işine iştirak eyleyen Süleyman Paşa 1254 Ramazan (1838 Ekim) ayında İstanbul'da Süleymaniye civarında Molla-gürani mahallesinde doğmuştur. Babası Yeniçeri ağası torunu Seyyid Mehmed Efendidir. İlk tahsilden sonra medrese derslerine de devam etmiş, 1269 H. 1853 M. de Maçka'daki Askerî idadisine ve 1272 H. 1856 M. de Harbiye mektebine (Harbokulu'na) girip 1276 H. 1859 M. da mülâzım-ı sâni (teğmen) çıkmış ve Rumelide ikinci orduya tayin edilmiştir. Sarışın olduğu için mektep arkadaşları kendisine *Sarı Çapar* derlermiş.

Süleyman Paşa zabıtlikle Bosna ve Hersek taraflarında ve Sultan Aziz'in maiyyet bölüğünde ve binbaşı rütbesiyle Hüseyin Avni Paşa maiyyetinde olarak Girit isyanını tenkilde Kandiye'de bulunmuş (1286 H. 1869 M.) ve sonra İstanbul'a gelerek 1870 şubasında Harbiye mektebi müdürlüğüne tayin olunmuş ve bir az sonra Girit'teki hizmeti dolayısıyla kaymakam (yarbay) olmuştur.

Süleyman Bey, Redif Paşa ile Asir ve Yemen taraflarında bulunarak 1288 H. 1871 Mayıs'ta miralay (albay) olarak Yemen'den avdetinde Harbiye mektebi kitabet ve tarih öğretmenliklerine ve 1290 Ramazan / 1873 Temmuzunda livalıkla (tuğgeneral) Harbiye mektebi ikinci nâzırlığına ve bir sene sonra da müstakillen mektep nâzırlığına tayin olunmuştur.

Süleyman Paşa bu hizmette bulunurken Serasker Hüseyin Avni Paşanın mahrem-i esrarı olarak Sultan Abdülaziz'in hal'inde vazife almış ve Harbiye mektebi talebesiyle karadan Dolmabahçe sarayını sarmağa memur edilip hal' işi muvaffakiyetle bitip V. Sultan Murad hükümdar olduktan sonra rütbesi ferikliğe çıkarılmış ve bir

ay sonra vazifesi üzerinde kalmak üzere Abdülkerim Nadir Paşa ile birlikte Sofya'ya gitmiş ve İstanbul'a döndürülmeyerek Sırp'lara karşı *Şehirköy* ve *Pirut* taraflarının komutanlığına tayin olunmuştur.

Süleyman Paşa buradan İstanbul'a döndükten sonra yeni hükümdar olan II. Abdülhamid'in emriyle Midhat Paşa riyasetindeki kanun-i esâf komisyonuna âza olmuştur. Sultan Abdülaziz'i hal' edenleri yavaş yavaş İstanbul'dan uzaklaştırmak isteyen Abdülhamid, İstanbul'da Midhat Paşa himayesinde olarak teşkil edilen asakir-i mülkiye taburları işinden kuşkulananarak lağvettirmiş¹ ve bu taburları teşkilâtlandıran Ziya Beyi vezirlikle Suriye valiliğine ve bu arada bir emr-i vakile ve müşürlük rütbesiyle Süleyman Paşayı da Ahmed Muhtar Paşanın yerine Bosna ve Hersek kumandanlığına tayin etmiştir (1293 Zilhicce 10 ve 1878 Aralık)². Sultan Hamid daha evvel Süleyman Paşayı mesleğiyle alakadar olmayan bir memuriyete yani Hicaz, Irak ve Arabistan'ın nüfusunu yazmağa memur etmek istemiş ise de kendisinin askert hizmetleri ve muharebe ihtimalleri gözönüne alınarak bu tayin tasavvuru vükela meclisince kabul olunmayarak sadr-ı âzam Rüştü Paşa keyfiyeti arz etmiş ve yukarıda kayıt edildiği gibi Bosna ve Hersek kumandanlığına tayin muamelesi yapılmıştır.

Süleyman Paşa memuriyeti mahalline hareket edeceği sırada kendisinden çekinen Abdülhamid, Süleyman Paşaya mabeyn feriki Said Paşayı göndererek onun vasıtasıyla kendisi'ne sadakatte bulunacağına dair söz almıştır. Süleyman Paşa Bosna ve Hersek kumandanlığında yıpranan ve malezimesi eksilen kuvvetleri tensik ettikten sonra mesuliyeti üzerine alarak mühim başarılar temin etmiş ve Karadağlıları adam akıllı hırpalanmıştır.

Bu sırada, Osmanlı devletini Sırp-Karadağ muharebeleriyle

¹ Süleyman Paşa, hediye-i askeriyye ve asakir-i mülkiyye işlerinin pâdişahın vehmine dokunacağı cihetle bunların lağvedilmesini, Ziya Bey (Paşa) vasıtasıyla Şurây-ı Devlet reisi Midhat Paşaya bildirmiş ise de burnunun ucunu görmiyecek derecede vaziyetten gafil olan Midhat Paşa buna aldıriş etmemiş ve bu yüzden pâdişahın tekdirine uğrayarak bu cemiyetleri dağıtmıştır.

² Süleyman Paşa, kurban bayramı namazından sonra muayededede bulunmak üzere Dolmabahçe sarayına giderek Mabeyin müşiri Mahmud Celâleddin Paşanın odasında bulunduğu sırada müşirlikle Bosna-Hersek kumandanlığına tayini iradesini almış ve bu tayini soğuk karşılamış ve bu hoşnutsuzluğunu açıkca izhar ile Damat Paşa ile bir az sertçe konuşmuştur (*Süleyman Paşa muhakemesi*, s. 89 ilâ 93).

Res. 1 — Süleyman Hüsnü Paşa.

عنه استه عدولهم
 این سینه بخاور کوه قتل ستم نظر اقدس خدایتعالی کبریا بودید عاجز بر قهقوی دور لغت خدو
 قهریه ملاحظه ایست که خدمت بزرگ قوت و قدوسه منعم بود و روح فایده جمیع جملین در طریقه
 و بر علم اینها به است بجزه فیه مکتوباته تاثر ابره نفی رفته بجزه بیاه نگاه حضرت اکتفا
 شایسته شریفه بودید برینکه باره الفتن عالم و جمیع اولاد شریفه اعظم و ارحم افتر
 خدمت بزرگ شرفت جلوه فیمنزله یاسی و من ابریک و اب ای شرفت و ارحم لایبزرگ شرفت و ارحم
 ابره جان انجی ماه حیات و بزرگ عزت من واسطه طوفان عتیه سینه اسما و نیزه شرفت و ارحم
 کمال شرف و استراک و حالت ابریم اچه عتیه و خدایتعالی کبریا شرف اعلام و شرفت و ارحم
 خردانه سده شاه جین عتیه بودید و نیزه اچه عتیه و خدایتعالی کبریا شرف اعلام و شرفت و ارحم
 راه فناه اچیه بولنده بودید و نیزه اچه عتیه و خدایتعالی کبریا شرف اعلام و شرفت و ارحم
 جوشه بانه فناه عتیه و خدایتعالی کبریا شرف اعلام و شرفت و ارحم

کبریا امدی سلامه
 سلامه

Res. 2 — Süleyman Paşan'ın affı için Padişah'a çektiği telgraf.

۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰		
صحن کشین بدو مور	خارون	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰
خلیفه سندیان مأمور	صلوات	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	

حاجه لکچر بیج قلاتر اقصا حقیقه
 صاحبی که در غرض و قیام مقدر بری حرف ابرک جامه و باسه جامه است احوال و طایفتم
 کافه ماعیه غلبه جامه و قولی نبوه و سینه قریه مصابنا قناله اید امل و سزونه ایدی سا
 جین شرفت کبری نفس اماره بد بخلفه بقیه بر قهقوی اطیانه بنه کبریا کینه لک برمه صبره حضرت
 سینه بیکه نگراری قبولیجه مصاف ابره کلیدیکه طو نوازیج سزونه اید قولی سزونه تکلیف
 کس استقامت ابریم حاجت مرغه جا کاکدم و نه کوه خدمتکای جماعتکاه برین حاجت ابره اول
 انجیه اعتقادنه بولیم زاده عالمفت و ای التضرع کوه لک دفع هوینه الامانه ابره ایوم و مرغه
 سینه حضرت و فناه ۱۵ هزاره

سلامه

Res. 3 — Süleyman Paşa'nın, affedilerek yine hizmete alınması için, Şeyh Zafir'e çektiği telgraf.

yıpratın Ruslar, bize karşı harp ilân etmiş olduklarından Süleyman Paşa, Karadağ muhasamasına son verilerek eldeki kuvvetin Rusya'ya karşı kullanılmasını bildirmiş ve mütaleası muvafık görülerek on sekiz bin mevcutlu kırk dört taburu *Bar* iskelesinden vapurlara bindirip *Dedeağaç*'a naklettirerek bu kuvvetlerle Ruslardan *Es-kizağa*'yı geri alıp düşmanı Balkan'ın öte tarafına atmış ve Şıpa geçidini zorlamış ise de muvaffak olamamış ve 1294 Ramazan/1877 Eylülünde Mehmed Ali Paşanın yerine Tuna umum kumandanı olmuştur.

Harp harekâtına sarayın müdahalesi ve ruslara karşı ayrı ayrı hareket eden üç müstakil ordu kumandanı arasındaki fikir ayrılığı ve daha sonra Plevne'nin düşmesiyle muharebe muvaffakiyetsizlikle devam etmiş ve bu sırada Süleyman paşanın Tuna umum kumandanlığı unvanı, umum Rumeli harp orduları kumandanlığına çevrilmiş ise de *Eln*e muharebesindeki başarıdan başka muvaffak olamıyarak kumandanlığı Rauf Paşaya terk ile Edirne'den ayrılıp, Otluk köyündeki fırka ile ve bin müşkilâtla *Karaağaç* taraflarına çekilmiş ve oradan *Bolayır* mevki kumandanlığına tayin olunarak *Gelibolu*'ya gelmiştir.

Süleyman paşa *Gelibolu*'da bulunduğu sırada malt 1293 Şubat 3 (12 Sefer 1295 ve 15 Şubat 1877) tarihiyle serasker Rauf Paşanın tahriratiyle nezaret altına alınarak *Mukaddime-i hayr* zırhlisiyle evvela Çanakkale'ye sevk ve bir ay sonra da İstanbul'a getirilerek Serasker kapısında Taşkıslada hapsolunup Müşir İzzet Paşa başkanlığındaki bir heyet tarafından¹ istintak ve muhakeme olunduktan sonra zâhiren harp mes'ulü ve hakikatte ise Abdülaziz'in hal'indeki medhali dolayisiyle rütbesinin kaldırılarak altı sene müddetle münasip bir mahalde ikametine karar verilmiş ve ikamet mahallinin Bağdad olmasına irade çıkararak Süleyman Paşa muhafaza altında o tarafa yollanmıştır (10 Muharrem 1296 ve 4 Ocak 1879).

Süleyman Paşa, Bağdad'ta ilk zamanlarda maişetce bir az sıkıntı çekmiş, elindeki, üç bin altını faize vererek geçinmiş ve

¹ 17 Sefer 1295 (1879 Ocak) da kurulan Divan-ı harp riyasetine ibtida Müşir Derviş Paşa tayin edilmiş ise de bir ay sonra Divan-ı harp reisliğine âzadan Müşir İzzet Paşa geçerek Derviş Paşa âzalığa nakiedilmiş ve yirmi üç gün sonra Samih Paşa reis olmuştur. Divanı harp müdde-i umumisi ibtida Ferik Ahmed Vahib Paşa ve daha sonra Ferik Necib Paşa idi. Müşir Safvet ve Nusret Paşalarla feriklerden Ali Nizami, Ali ve Mehmed Paşalar âza idiler.

bir müddet sonraba parası batmış ise de 1299 H. 1882 M. de hükümetçe tahsis edilip zamanına göre mühim bir para olan yedi bin beş yüz kuruş mazuliyet maaşiyle sıkıntısız yaşamıştır.

Süleyman Paşa altı sene müddeti bitirdiği halde Bağdad'tan ayrılmasına müsaade olunmamış, hastalığına mebni doktorların mütedil bir iklime nakli hususundaki raporlarına ehemmiyet verilmemiştir. Süleyman Paşa on dört sene Bağdad'ta kaldıktan sonra 1310 Muharrem ve 7 Ağustos 1892 de elli dört yaşında vefat ederek İmam Musa Kâzım camii dahilindeki Ebu Yusuf mescidi medhalinin sol tarafına defnedilmiştir¹.

Süleyman Paşa azimli, kuvvetli iradeye ve kuvvetli kaleme sahip, tuttuğunu koparır, cür'etkâr bir şahsiyet olup Genç Osmanlılar cemiyetine dahil, inkılâpçı askerî erkândan idi. Darüşşefaka müessesilerinden olduğu gibi gerek bu müessesenin ve gerek askerî okulların ders programlarını tertip etmiş ve mektepler için küçük eserler yazmıştır ki kitabete dair *Mebanî'i inşa, Sarf-ı Türkî*, ile *İlm-i hâl-i sagir, İlm-i hâl-i kebir* bunlardandır. Tarihden büyük bir eseri olan *Tarih-i âlem* zamanına göre mühim olup bu kitabta Türk tarihine mühim sayfalar ayırmış ve bu yolda ilk adımı atmıştır. Bu eserinden dolayı 1875 de Paris'te toplanmış olan Coğrafya kongresince ikinci rütbeden bir madalya ile taltif edilmiştir. *Umdet-ül-hakayik* isimli 1293 (1876) daki Osmanlı-Rus seferine ait mufassal eseri meşhur olduğu gibi Sultan Abdülaziz'in hal'iyle V. Sultan Murad'ın cülusundan bahseden ve başka birisınıf lisanından olarak naklolunan *Hiss-i İnkilâp* adlı bir kitabı da vardır. *İlm-i arz* adlı bir eser dahi yazmıştır. Rikâb-ı hümayun taburunda kolağası iken Eyüp mahkemesi reisi Şehrf Ahmed Nüzhet Efendinin dersine devam ederek icazet almış ve Akkermani'nin *İrade-i Cüz'iyge* risalini türkçeye çevirmiştir. *Süleyman Paşa muhakemesi* isimle oğlu Sami Bey (Süleyman Nesib) tarafından kaleme alınan ve içinde birçok vesika ve istintak ve muhakeme soruları bulunan bin sayfalık eser, başta Süleyman Paşanın tercüme-i hal'iyle beraber 1328 (Malî) yılında Ebuzziya matbaasında basılmıştır.

¹ Süleyman Paşanın oğlu Sami Bey 1283 h. 1866 m. de İstanbul'da doğmuş, Mülkiyeden çıkmış, maarifte yetişerek idadî ve Maarif müdürlüklerinde bulunmuş İstanbul'da maarif müdürlüğü ve nezarete orta ve yüksek tedrisat müdürlükleri etmiş, telif ve tercüme âzasından iken 1917 (1337 h.) de vefat ile Eyübe defnedilmiştir. Müteaddit eserleri vardır.

Gerek tercüme-i halini yazan eserlerden ve gerek tahrirat, mektup ve ifadelerinden anlaşılacağı üzere Süleyman Hüsnü Paşa, dürüst, temiz, inkılâpçı, açık sözlü bir asker ve iyi görüşlü ve muvaffakiyetli bir kumandandı; mesleği icabı siyasi entrikalara ve bilhassa saray siyasetine aklı ermediğinden beyan ettiği açık mütealeariyle bazı ileri gelenleri gücendirirdi.

* * *

Yukarıda kısa hal tercümesini yazdığımız Süleyman Paşa yalnız olarak muhafaza altında İstanbul'dan çıkarılarak Haleb'e gelmiş ve orada bir müddet oturup âilesinin İstanbul'dan gelmesini beklemiş ve bu sırada Haleb valisi bulunan esbak sadr-ı âzam Kıbrıslı Kâmil Paşa merhum tarafından iyi muamele ile ve güler yüzle karşılanmış¹ ve oradan menfasına hareket ederek 26 Cemaziyelâhır 1296 (1879 Haziran)'da Bağdad'a girerek vilâyet tabur ağasının (jandarma alayı kumandanının) evine misafir olmuştur. Bu sırada Bağdad valisi Kütahyalı Abdurrahman Paşa (1299 H. 1882 M. de başvekil olmuştur) ve ordu müşiri de Hasan Fevzi paşa idi². Her ikisi de Süleyman Paşaya karşı soğuk davranmışlardı; Süleyman Paşa bunlardan bahsederken:

"... Müşarunileyhimâdan birincisi mürüvvetkâr, meziyyetşîâr bir merd-i şefik, ikincisi sigar-ı sinnimden beri birlikte ömür geçirdiğim makam-ı dâder bir sevgili refik idi, ihtimal ki bu iki zat da bir kuvve-i mütehakkimenin taht-ı tesirinde bulunuyorlar,, demektedir³.

Süleyman Paşa Bağdad'ta bulunduğu ilk senelerde afvi hakkında aşağıda sûretleri görülen telgrafları çekmiş ise de hiç bir netice vermemiştir. 15 Rebiulevvel 1297 tarihiyle (1880 Şubat) Midilli mutasarrıfı Namık Kemal Beye göndermiş olduğu bir mektubunda:

"Tebdil-i menfa için Başvekâlet makamına (meşhur Said Paşa başvekildi) ve seraskere müracaat edilmişti; birincisinin: "ben efendimize arz edemem; sonra vahim olur,, dediği ve ikincisinin de leyte

¹ Kâmil Paşa, bundan yirmi gün sonra yani malî 9 Mart 1295 (1296 Rebiulevvel ve 1889 Mart 21)'te valilikten azledilmiştir.

² Abdurrahman Nureddin paşa Diyarbekir (Diyarbakır) valisi iken Süleyman Paşanın Bağdad'a gelmesinden dört buçuk ay evvel Bağdad valiliğine tayin edilmiştir.

³ *Umdet-ül-hakayik*, s. 9, 10.

laalle ile imrar-ı vakit ettiğini İstanbuldan yazıyorlardı. Said Paşaya gayr-i resmî olarak ayrıca bir arize dahi yazmış idim; adamımızdan aldığım haber-i telgrafîye göre o da bir neticeyi müsmir olmamış. Bizim, İzmir, Midilli, Rodos gibi mahallere nakli-i mekânımız bile bir nimet-i kübra addolunuyor da mesâğı, bililtizam diriğ buyuruluyor. Doğrudan doğruya zat-i şâhaneye bir telgraf çekeyim diyorum; bir de düşünüyorum ki kimden kime şikâyet edeceğim; hem Bağdad'a da divan-ı harp edebisizleri karar-ı kasrîsi ile¹ gitmedim ya! O rey-i mübarek bizzat karihadan sâdır oldu; tayin-i mahal bilvasita kendilerinin (yani Pâdişahın) saniha-ı ichtihadıdır,, diyor². Bununla beraber yine aşağıdaki müracatleri de yapıyor. Süleyman Paşa Bağdad'a gittikten bir müddet sonra Namık Kemal'e bildirdiği mahallerden bir netice çıkmaması üzerine 1297 cemaziyelevvel (1880 Mayıs 17) tarihli aşağıdaki telgrafla doğrudan doğruya pâdişaha müracaat ederek afvini istirham etmiştir:

Atebe-i Seniyye-i Hilâfetpenâhiye

İki seneyi mütecevizdir ki baht-ı siyahım nazar-ı akdes-i hilâfetpenahlerinden bu abd-i âciz-i pürkusuru dür ve nimet-i huzur-ı kalbten mehcür etti; kemal-i zarûrete buraların kaht-u-galası da munzam ve bu veçhile familyaca cümlemiz muztarip ve pürgam iken yine en ziyade kalb-i meksuranıma tesir eden telezzüzi, bir nîmete benzemeyen nigâh-ı merhamet iktinâh-ı hümâyunlarından mahrumiyettir; bununla beraber velinimet-i âlem ve merci-i küllî olan şehinşâh-ı âzam ve erham efendimiz hazretlerinin şefekat-i cihankıymetlerinden yeis hasıl etmediğim ve bâb-ı âtifet-i merahimkârîlerinden başka müracaat edecek ilticagâh-ı necat tanımadığım cihetle bilâvasıta doğruca atabe-i seniyye-i asmanmertebe-i şehinşâhilerine kemal-i tazarrû ve ibtihal dehalet eylerim; Allah aşkına ve hilâfet-i kübrânın şeref-i îlâsı hürmetine hakk-ı mahzunânemde şan-ı celil-i atâpaş ve hatâpuşnün icrasiyle familyaca nihayet derece iltirab ve ah-u figan içinde bulunan bu âciz biçare kullarının ihyaaane? müsaade-i şefekatmûtade ihsan buyu-

¹ Kasr (كسر): galip olmak ve bir nesneyi aslından çıkarmak demektir.

² *Umdet-ül-hakayik*, s. 15.

rulması bâbında ferman hazret-i men lehülemdir. Fî 4 Mayıs, Sene 96.

Kemterin-i esdikay-ı bendegân
Süleyman

Süleyman Paşanın bu müracaatına hiçbir cevap verilmediğinden bundan beş buçuk ay sonra malî 19 Ekim (7 Ekim 1880) tarihli bir telgrafnâme ile afvi için pâdişaha tekrar başvuruyor :

An Bağdad ilâ mâbeyn
Numara
13259

Gündüz
S D
10 15

Hâkipây-i Hazret-i Hilâfetpenahîye

Atebe-i felekmertebe-i hazret-i hilâfetpenahîye olan sıdk-ı ubûdiyetim mükâfatı bir zaman mazhar buyurulduğum niam-i teveccühât-ı velinimetten mahrumiyete rızây-ı saâde tihtivây-ı metbû-i mukaddese mugayir, bilmeyerek bir hareketin vukuundan ve buna da sû-i tâliden başka bir sebep bulunmadığımdan elbette kalbi ilhâm-nümây-ı mülûkâneleri şîâr-ı celil-i saltanat-ı kübra olduğu üzere şefekatfermây-ı afv ve âtifet olacağına emin işem de üç senedir uğraştığım mesâib-i müzayika ve ızdırar efendimize her halim gibi âşikâr olan bî mâyegî ve ihtiyacıma munzam olup derece-i tahammül ve ıstıbârı kat kat geçtiğinden bîvayegân-ı ehl ve ıyalimle halife-i rahmeten lil-âlemin efendimizin damen-i afv-ü-emanına tekrar dest berdaşte-i istttaf olmaktadır ferman.

Fî 19 Teşrin-i evvvel, Sene 96

Abd-i sâdik
Süleyman

Süleyman Paşanın bu telgrafına da cevap verilmemiştir. Bunun üzerine bilvasıta müracaatı muvafık gören Süleyman Paşa bu defa da Sultan Abdülhamid'in şeyhi olan Zâfir Efendiye¹ başvurmuş ve malî 15 Haziran 1298 (20 Haziran 1882) de çektiği bir telgraf-la afvedilerek tekrar bendeler arasına katılmasını niyaz etmiştir. Telgraf aynen şöyledir :

¹ Şeyh Zâfir Efendi, yüksek ahlâk ve iffeti ile tanınmış, Abdülhamid devrinde Ebülhüda efendi gibi mesleği haricindeki işlere karışmamış olup meşrutiyetin ilânından sonra da kendisine hürmet gösterilmiştir.

Mabeyn-i Hümâyunda Şeyh Zâfir Efendi hazretlerine

Rızacûy-ı veliyy-ün-niamî uğrunda vaktiyle makdur-ı beşeri sarf ederek can ve başla çalıştımsa da âhır-ul-emr tali-i nuhsım kâffe-i mesâiye galebe çalarak kullarını zeban ve beş seneye karibtir mesâib-i mütetâbia ile imal? ve sernigün etti; şîâr-ı celil-i saltanat-ı kübra nefsel-emirde, bedbahtlıktan başka bir kusuru olmayan bendeniz gibi kemînelerin bir müddet sonra afviyle silsile-i bendegâna tekrar kabulü için semahat edeceğine sutûr-ı tevarih şahadet eder. Kulları şimdilik taltife kesb-i istihkak ettim; calib-i merhamet bir hale geldim; kara gün hizmetkârı çalışkan bir bende-i sâdikim; artık hulûl etmiş itikadında bulunduğum zaman-ı âtifet-i veliyy-ün-niamîye güvenerek ref'-i savt-ı el-eman ediyorum ve merhamet-i seniyyeye sığıyorum ferman. Fî 15 Haziran Sene 98. Süleyman

* *

Bu telgraf tabii Şeyh Zâfir Efendi tarafından Sultan Hamid'e takdim edilmiş ise de ondan da bir netice çıkmamıştır. Süleyman Paşa, Abdülhamid'in, amcasının hal'inde rolü olan ricali birer suretle İstanbul'dan çıkarıp mahkeme altına almasını ve bu hal'inde kendisinin birinci derecede rolü olduğunu düşünmeyerek mütemadi surette afvini istemektedir; halbuki Bağdad'da kendisinin her hali tecessüs edilmekte olduğunun farkında değildi; kendisi hakkındaki muameleden dolayı atıp tuttuğu da oluyordu. Nitekim Bağdad valisi Takiyyüddin Paşa¹ bu husus hakkında 23 Haziran 1300 (5 Temmuz 1884) tarihiyle Mâbeyne şifreli bir telgraf çekerek Süleyman Paşanın halk arasında fesat saçarak hükümet idaresini teşvişe çalıştığını arzederek başka bir mahalle nakledilmesini istemiştir; bu şifreli telgrafda aynen şöyle deniliyor:

Mabeyn-i Hümâyun Başkitâbeti

Hususiye

Bağdad vilâyetinden çekilen şifreli
telgrafnâmenin hallidir

Kabil-i inkâr olmayan fitratı nezd-i mekârimvefd-i hazret-i hilâfetpenâhtde münkeşif olmuş olan ikamete memur Süleyman

¹ Takiyyüddin Mehmed Paşa, Kilisli olup ilmiyeden yetişmiş, sonra Halep müftüsü olup beylerbeyilikle devlet hizmetinde ve vezir olarak valiliklerde bulunmuştur. Yukarıki telgrafi ikinci defa Bağdad valisi bulunduğu zamana tesadüf etmek-

Paşa su-i taviyyeti iktizası üzere bir müddettenberi beyn-el-ahâli ilkay-ı fesad ile teşviş-i idare-i hükûmete çalıştığı zabita tahkikatı ve cümle harekâtı ile mütehakkik olmuş ve tebdil-i meslek eylemesi bizzat ve bilvasıta mükerreren ihtar olunmuş ise de isga etmedikten başka islâhından kat'-ı ümid ettirmiş olduğundan tebdil-i menfası lüzum-ı meşhudunun atebe-i seniyye-i cenâb-ı velinimet-i bîminnete arzını istida ederim. Fî 23 Haziran, Sene 300

Takiyyüddin

Bu şifreli telgraf üzerine ne yapıldığı bilinmemekle beraber, Süleyman Paşa hakkında vâli paşanın istediği nakil işi olmamış, ihtimal vaziyeti idare edemediğinden ve yahut söylediklerinin aslı çıkmamasından dolayı bilâkis Takiyyüddin Paşa valilikten uzaklaştırılmıştır.

Bir müddet sonra Süleyman Paşa usret-i hazımdan dolayı rahatsızlanıyor; Kendisini bir heyet-i sıhhiye muayene ederek boğazından çıkan gazların sadası hariçten duyulup komşularını rahatsız ettiği cihetle hakkında ne muamele yapılacağı 10 Haziran 1302 (22 Haziran 1886) tarihli bir şifreli telgrafla ordu müşirliği tarafından İstanbul'dan (Seraskerlikten) soruluyor ise de aradan bir sene geçtiği halde bir cevap alınamıyor; bu defa hastalığının artmasına mebni Süleyman Paşa 1303 H. 1886 M. de bir istida ile Altıncı ordu müşiri Hidayet Paşaya¹ müracat ederek tekrar muayenesini istiyor. Ordu müşiri, istidayı sıhht bir heyete havale ediyor; heyet Süleyman Paşanın oturduğu eve giderek iyice muayene ediyor. Tabibler tarafından verilen müşterek raporda Süleyman paşanın orta bünyeli, asabî mizaclı, orta boylu, beyaz ciltli ve elli yaşlarında kadar olduğu kaydedilmektedir. Hastayı iyice muayene eden doktorlar, paşanın sıcak memleketler haricinde mütedil bir mahalde ikametini tavsiye etmektedirler; müşirin tahrirâtı ile beraber aslı seraskerliğe ve sureti saraya takdim edilmiş olan iki rapordan ikincisi aşağıdadır:

tedir. *Sicill-i Osmanî* Bağdad valiliğinden ayrılışını 1297 hicret yılında göstermiş ise de çektiği telgraftan anlaşılacağı üzere 1300 Haziran, yani 1301 Ramazan (1884 Temmuz)' da da Bağdad valisi bulunduğu göre Bağdad'tan ayrılması bu tarihten sonradır. Takiyyüddin Paşa 1310 h. 1892 m. senesinde vefat etmiştir.

¹ Hidayet Paşa seciyeli bir asker olup neferlikten yetişmiş ve cesareti ve verilen hizmetleri başarması neticesinde müşirliğe kadar çıkmıştır. 1310 h. 1892 m. senesinde vefat etmiştir.

Makam-ı Seraskeri
Mektubi kalemî
Hususiye

Altıncı Ordu Heyet-i Sıhhiyesi tarafından
 tanzim olunan raport suretidir.

Süleyman Paşa hazretleri malûliyetinden bahisle makam-ı mü-şiriyet-i celileye takdim eylediği bir kıt'a istidası ordu-yı hümâyun meclis-i sıhhiyesine havale buyurulmuş olmağla heyet-i mezkûreden zırde imzaları muharrer¹ müşarunileyh hazretlerinin ikametgâhlarına bil-azime muayenelerinde vasatiyy-ül-bünye, asabiyy-ül-mizac vasa-tiyyül kame, levn-i cilt beyaz, sinni elli raddelerinde olduğu fennen tebeyün eyledi.

İtiyadat-ı haricîde câlib-i dikkat bir alâmet-i marazî görülemedi. Cihaz-ı sadriyye-i rayine muayene olundukta kezâlik hiç bir maraz-ı uzvî olmadığı vesait-i umumiyye-i tıbbiyye ile tebeyün ettiği gibi daraban-ı kalb mütevatir olduğu müşahede olmuştur.

Cihaz-ı hazmiyyeye gelince, müddet-i medfeden beri bed' ile elyevm kesb-i şiddet etmiş bir usret-i hazım ile malûl olduğu yani her taam esnasında fiil-i hazım on saat tecavüz ettiği halde eklettiği taam hamız olarak dahil-i femine bir takım fûls ile biccüz'î ricat ettiği gibi sıklet-i mide ve tekevvün-i gaz sebebinden nâşi nahilye-i mide teşeftüh eder. Bu hal ise müşarunileyhin vezâif-i hazmı müşevveş olduğuna bir delil-i kavîdir; mide derununda tekevvün-i gazâtın ifrat derecede olmasına mebni her vakit ve sedası tiz olmak şartıyla bir takım teceşşüv husule geldiği reyelayn müşahede olunmuştur ki asıl sebebi iztirabı, gazat-ı mezkûrenin kesret-i vücududur; bundan başka tabiatı her vakit kabz, adem-i iştiha vech-i mümteli idrarı saf ve kesret üzere olunmakta olduğu ifade-i şifahiyyesinden anlaşılmıştır.

İşte bâlâda gösterilen avâriz-ı muhtelifeden istinbat olmuştur ki müşarunileyh usret-i hazım illetine mübtelâ olup işbu usret-i hazım ve nihayet derecede tekevvün eden gazlardan hasıl olan teceşşüv iztirabından kendüsine bir zafiyet-i bedeniyye-i umumiyye husule gelmiş, avâriz-ı muhtelif-i mezkûre yani usret-i hazım için

¹ Raporun aslı Serasker kapısında kalıp sureti saraya takdim edilmiş olduğundan surette doktorların imzaları yoktur.

sinîn-i adîdeden beru tedavi kılına geldiği halde bir eser-i hiffet hasıl edilemediğinden bittabi teceşşüv-i mezkûr dahi günden güne tezayüd edecektir ve bu iki emraza mübtelâ olanlar tebdil-i âb-ü-havâ ile kesb-i hiffet edeceği tıbben melhuz olduğu gibi müelliflerin hükmünce memalik-i harrede illet-i mezkûr kesir-ül-vuku' olmasına mebni müşarünileyhin bundan mutedil bir mahalde bulunmaktığı tıbben tebeyün etmiş olmağla icabının icrası menût--ı rey-i alî-i müsrir-i ekremileridir olabta.

Altıncı ordu müşiri Hidayet Paşa bu raporu 20 Şevval 1303 (1886 Temmuz) tarihli bir tahrirat ile seraskerliğe gönderip oradan da sureti saraya takdim ediliyor.

Makam-ı Seraskeri
Mektubî kalemi
Hususiye

Altıncı Ordû-yı Hümâyun müşiri devletlü
Hidayet Paşa hazretlerinden mevrud
20 Şevval, Sene 303 tarihli tahriratın
suretidir.

Cenab-ı hak pâdişah-ı âlempenah velinimet-i biminnetimiz efendimiz hazretlerinin vücud-ı alemsûd-ı mülûkânelerini her türlü avâriz ve ekdar-ı kevnîyyeden masun ve mahfuz buyursun âmin. Bağdad'ta mukim Süleyman Paşa hazretlerinin hastalığından bahis ile vuku bulan istidası üzerine ind-el-muayene musap olduğu usret-i hazım illetinden münbais gazâtın ifratından muztarip olup memalik-i harrede illet-i mezkûrenin kesir-ül-vuku olduğuna binaen bundan mütedil mahalde bulunmaktığı lüzumu tıbben tebeyyün ettiği sıhiye tarafından zîri mazbatalı raportla beyan olunmuş ve müşarün-ileyh hazretlerinin illet-i maruzasından dolayı evvelce verilen raport üzerine şu hali nihayet derecede dahi boğazından çıkan gazların sadası komşularını taciz eder mertebede olduğu ve mezkûr raportla ne yolda muamele olması lâzım geleceği 10 Haziran Sene 302 (22 Haziran 1886) tarihli ve şifreli takdim olunan telgraf-ı âcizide arz ve istizan olunmuş ve ârıza-ı mebhuse iztirabı gittikçe tezayüdle her halde şayân-ı merhamet ve âtifet görünmüş ve sıhiyeden verilen ikinci raportu aynen ve leffen huzur-u âlî-i sipehdarilerine takdim kılınmış olmakla olabta.

Süleyman Paşanın bu ikinci muayenesinden sonra tabiplerin tavsiyeleri veçhile yapılacak muamele hakkında da ne cevap verildiğini bilmiyoruz; yalnız Süleyman Paşanın yine Bağdad'ta kaldığını gördüğümüze göre bundan da bir netice çıkmadığı anlaşılıyor.

Süleyman Paşa hakkında divan-ı harpçe verilen altı sene ikamet kararı sona ermişti; bunun üzerine Süleyman Paşa 1887 eylül tarihiyle pâdişahın kurenasından Besim Beye aşağıdaki telgrafı çekerek rütbesinin iadesiyle Doğu taraflarında kullanılması için delâletini rica ediyor :

Kurenây-ı Hazret-i Şehriyârî
Besim Bey hazretlerine

Mazhar-ı sırr-ı *والعافين عن الناس* olan velinimet-i bminnetimiz şevketmeab efendimiz hazretlerinin haslet-i hamidiyye-i hatapuşîllerine dehalet eder ve muattaliyet, vücudümü pek yıprattığı cihetle iade-i rütbe-i çâkeranemle buralarda kullanılmak üzere silk-i müstahde-min-i bendegâna kabulüme bidiriğ-i müsaade-i seniyye buyurmalarını istirham ederim ferman. Fı 30 Ağustos Sene 303.

Bendeleri
Süleyman

Süleyman Paşa 1889 da hastalanarak kırk gün kadar yatmış ve zayıf düşerek eski hastalığı olan usret-i hazm ve riyah-ı asabiyye tekrar kuvvetli surette meydana çıkmış olduğundan kendisinin Diclede işleyen Umman-ı Osmanî vapurlarından biriyle beş, altı gün içinde Bağdad'a dönmek üzere hastalığının tahfifi için Ammareye kadar nehir üzerinde bir sefer yapmasına müsaade istemiş ve sureti aşağıya yazılan telgrafla mabeyin başkâtipliğine müracaat etmiştir :

Bağdad
Numara
8533

Mabeyn-i Hümâyuna

Mabeyn-i Hümâyun Başkâtâbet-i celilesine

Cenab-ı hak velinimet-i biminnetimiz rûh-ı cism-i devlet şevketmeab efendimiz hazretlerinin vücud-ı mes'ud-ı hümâyunlarını daima savn-ı samadaniyyede bulundursun âmin. Kulları kırk gündend-

beri esir-i firaşım. Hamdolsun cümle bendegân haklarında bîdiriğ buyurula gelen iksir-i fuyuzât-ı kudsiyye-i hilafetpenahf tesiriyle hastalık zâil oldu ise de intac eylediği zafiyet üzerine kullarını pek muztarip eden riyah-i asabiyye tekrar kuvvetli bir surette icray-ı tesirat ile tamamî-i iktisab-ı afiyet-i bendegânemi duçar-ı müşkilât eylediğinden hükümünü tahfifle çâresazlık için Umman-ı Osmanf vapurlarının biriyle beş, altı gün içinde Bağdad'a dönmek üzere Ammareye kadar Şat üzerinde bir sefer etmekliğime müsaade-i merhametdâde-i hazret-i hilâfetpenahflerinin bîdiriğ buyurulmasını istirham eylerim ferman.

Fî 11 Teşrin-i sanf 305

Süleyman

Bu müracaatın nasıl karşılandığına dair bir kayıt yoktur. Abdülhamidin korktuğu hal' erkânından olan Süleyman Paşanın verilecek müsaadeden bilistifade kaçması ihtimaline mebni kendisine müsaade edilmemiş olduğunu tahmin ederim.

Mali 1307 senesi aralık ayı başlarında (1891 Aralık) Süleyman Paşanın validesi vefat etmiş olup paşa bundan bilistifade âilesinin sahipsiz kaldığından bahis ile Irak ve Arap memleketleri haricindeki vilâyetlerden birine nakil ile orada oturmasına müsaade isteyerek 13 Aralık 1307 ve 25 Aralık 1891 tarih ve 10799 numaralı telgrafla pâdişahın âtîfetine müracaat ediyor :

Atebe-i Seniyye-i Hazret-i
Hilâfetpenahiye

Cenab-ı hak zat-ı şevketsimat-ı hazret-i hilâfetpenahflerine bitmez ve tükenmez ömür ve afiyet ihsan buyursun. Duagûyan-ı hazret-i veliy-ün-niamîlerinden validem cariyeleri bu kere vefat etti. Burada bulunan efrad-ı âilem sahipsiz kaldıklarından dolayı bir ye's-i tam içindedirler ; bu ye'sin ıztırabatını tahfife medar olmak üzere hitta-i Irakiyye ve bilâd-i Arap haricindeki vilâyet-i şâhanelerinden birine nakl-i ikametgâhımıza müsaade-i mülûkâneleri bîdiriğ buyurulması müsterhemdir ferman.

Fî 13 Kânunu evvel sene 307

Süleyman

Tabii bu müracaat da boşa gitmiş ve bundan sekiz ay sonra kendisi de (7 Ağustos 1892) Bağdad ta vefat etmiştir.

Süleyman Paşanın işletmek üzere verip iflas eden bir Yahudi tüccarda batan üç bin altını dolayısıyla bu altınların bir kısmının

istirdadı için Mabeyin kitâbetine göndermesi ihtimali olan 6 Safer 1308 (22 Eylül 1890) tarihli bir istidası sureti :

Devletlu efendim hazretleri.

Takdir-i hüday-ı müteal bu bedbahtı Bağdad'a sevk ve isal ettikten bir mah sonra Bağdad'ca şehrin ma'lûmesi olan tacir muallim Nesim'e zaruretimde ekl-i meyyite mebsur kaziyye-i meşruasına istinaden mevcut olan üçbin lirayı alâ-tarik-il-istirbah vererek faiziyle pek zaruret üzere geçinmekte iken aradan yirmi sekiz mah mürurunda merkum yüz yirmi bin lira ile izhar-ı iflâs etmekle o sırada henüz sadaka-i ser-i efsar-i hazret-i pâdişahî olan mazuliyet maaşı dahi tahsis buyurulmamış olduğundan pek çaresiz ve maişetsiz kalmış ve muahharan alacaklı bulunan tüccaranın matlubumuzun guremaya adem-i idhaline ve hüsn-ı rızalarıyle ıskat-i hak eylediklerine dair ve hîn-i tevzi'de mâ'mulünbih olmak üzere verdikleri memhur mazbata üzerine bir derece münşerih-ül-fuad olmuş idim. Tarih-i iflastan kırk mah sonra yani suret-i tediye müteveffa mahkeme-i ticaret reisi Kadri Beyin bir çok takibat-ı menfaatperestanesine uğradıktan sonra kasa mevcudu yüzde yirmi beş hisabiyle külliye alacaklılara tevzi edilerek matlub-ı çakerânem dahi guremaya idhal edilmiş ve olbaptaki protestomla şikâyetim kat'iyyen nazar-ı ehemmiyete alınmayıp hilâf-ı kanun olarak müflis Nesim'e ise miktarı meçhulüm olan düyun-ı mütebakiyye-i hazinenin varidatiyle istihlâk olunmak üzere çend kıt'a mukataat ve arâzi ve emlâk ve dokuz on bin liralık miktarda zimemat terk ve teberrû olunmuştur. Tarih-i mezkûrdan şimdiye kadar sual olundukça arâzi-i mezkûre varidat-ı seneviyyesi henüz tediye kılınmamış düyuna kapatamadığı ve zimmetten bir şey ele geçirilemediği cevabı alınmakta ve bendenize fürce-i müdahale gösterilmemekte idi. Bu kere ise zimemat-ı mezkûreden müteveffa Mehmed Nuri paşa zimmetindeki dokuz bin lira matlûba karşı müteveffay-ı mumaileyhin Kerbela ve Hille'deki bağâtının bir kısmı müzayedeye çıkarılmış ve Kerbela bağâtı iki bin üç yüz liraya arâzi-i seniyyeye satılmakta olup Hille bağâtı da bin iki yüz liraya reside olmuştur. Müflis Nesim'in alacaklılarının metâlib-i hazine sahibi olan üç beş memurdan maadası kâmilen tüccar guruhundan olup ticaret kanununun müsaadat-ı mâlûmesinden mumaileyhim bilistifade masadan alamadıkları meblağın mütebakisini diğer ciro sahiplerinden alarak kâmilen isttfay-ı hukuk eyledikleri halde âcizleri bu istifadeden

mahrum olduğumdan ve yedimde bulunan mazbata-i mezkûre mucibince bidun-il gurema istifay-ı matluba ise hakk-ı sarihim bulunduğumdan müteveffa Mehmed Nuri Paşa bağâtı mebalîğinin muallim Nesim namına tediye olunacak miktarı her neye balîğ olursa matlûbat-ı mütebakiye-i âcizanem fasl ve tesviye kılınmadıkça müflis-i merkum ve yahut şimdiye kadar nam-ı müstear ile bulundurulan iflas vekiline bir şey verilmemesi için irade-i merhametifade-i hazret-i hilâfetpenahinin şereftaallukunu ve olbabta Hazine-i Hassa ve Adliye Nezâret-i celîleleriyle Bağdad vilâyet-i celîlesine de tebliğat-ı muktaziyyenin icra ve ısdarını atebe-i seniyyelerine yüzler sürerek istirham eylerim. Bakf ferman hazret-i menlehülemrindir. Fi 6 Sefer, Sene 308 ve Fi 10 Eylöl, Sene 307.

Bende

Bağdad'ta ikamete memur

(Mühür)

Es-seyyid Süleyman Hüsnü
